

УДК 619:616.995.77

М.В. РОМАНЮК, нач. головного управління ветмедичини в Рівненській обл.
І.О. ВОЗНЮК, зав. паразитологічного відділу
 Рівненська регіональна державна лабораторія ветеринарної медицини
С.М. КАТЮХА, канд. вет. наук, ст. наук. співробітник
 Інститут сільського господарства Західного Полісся НААН України, Рівне

ЕКОЛОГІЧНІ ФАКТОРИ В РЕГУЛЯЦІЇ ЧИСЕЛЬНОСТІ КРОВОСИСНИХ МОШОК ТА ПРОФІЛАКТИКА СИМУЛІДОТОКСИКОЗІВ

Показано, що на чисельність популяції кровосисних мошок істотно впливають екологічні фактори. Спалахи симулідотоксикозів підпорядковані впливу геліогеофізичних факторів. Для захисту тварин від мошок високо-ефективними є інсектицидно-репелентні препарати ектосан-плюс і ектосан-спот-он, а для лікування симулідотоксикозу – новий протитоксикозний препарат ветокс-1000.

Шороку після весняних дощів і різкого потепління проблема гнусу для поліських регіонів України є дуже актуальною. Тут найбільш сприятливі екологічні умови для формування вогнищ масового виплоду й нападу кровосисних двокрилих комах, серед яких мошки – одні з найнебезпечніших. На відміну від інших компонентів гнусу вони розмножуються лише в проточних водоймах, і місцями в долинах річок їх налічується більш ніж 90 % від загальної кількості комах, які нападають.

Територія Рівненської області вирізняється густотою річкової мережі (0,22–0,47 км/км²) та високою заболоченістю лісових масивів (майже 50%) [5, 6]. У таких умовах від нападу мошок потерпає насамперед велика рогата худоба (різко втрачає масу й у неї знижується молочна продуктивність), а також коні (швидко втомлюються під час роботи). Особливо небезпечні мошки в роки, коли надто висока їх чисельність, а отже, в них підвищена потреба в кровосанні. Виділяючи під час укусів сильнодіючий гемолітичний токсин, вони викликають у різних видів теплокровних патологічні явища, названі симулідотоксикозом [2]. В Україні це фактично єдиний ентомоз, наслідком якого можуть бути важкі захворювання, часто-густо зі значним відходом тварин. Потрібно враховувати й той факт, що мошки також станов-

лять загрозу, виступаючи переносниками збудників багатьох інфекційних та інвазійних хвороб [3, 7].

З огляду на велику шкоду, якої завдають ектопаразити тваринам, виникає потреба в організації ефективних заходів боротьби, розроблення яких неможливе без знання еколого-біологічних особливостей мошок, закономірностей виникнення й локалізації вогнищ симулідотоксикозу.

Мета роботи – вивчити вплив екологічних факторів на регуляцію чисельності кровосисних мошок на території Рівненської області та підібрати найбільш ефективні засоби лікування й профілактики симулідотоксикозів.

МАТЕРІАЛИ І МЕТОДИ

Епізоотологічний моніторинг симулідотоксикозу було здійснено шляхом аналізу статистичних даних Рівненської регіональної державної лабораторії ветеринарної медицини й узагальнення результатів багаторічних досліджень, проведених колективом лабораторії паразитології колишнього Інституту епізоотології НААН України.

Досліджували основні біотопи кровосисних мошок у Рівненській області, поширення інвазії, сезонну й вікову динаміку ураження тварин. Спостереження та збір мошок проводили на стаціонарних пунктах і маршрутним методом, обстежуючи водотоки басейнів річок Горинь, Случ, Стир. Видову належність

комах встановлювали за методикою І.А. Рубцова (1956) [4]. Щільність преімагінальних стадій визначали шляхом підрахунку личинок і лялечок на природному субстраті площею 1 дм². Їх кількісне співвідношення обчислювали за методикою В.М. Беклемішева (1970), вказуючи індекс домінування (ІД) [1].

У результаті наукових пошуків для захисту тварин від мошок було відібрано комбіновані препарати на основі альфациперметрину, піпероніл-бутоксиду й гераніюлу – ектосан-плюс і ектосан-спот-он. Їх репелентну й інсектицидну ефективність вивчали за методикою С.Д. Павлова (1982) [2]. Для лікування симулідотоксикозу було впробувано новий препарат проти токсикозу – ветокс-1000.

РЕЗУЛЬТАТИ ТА ЇХ ОБГОВОРЕННЯ

У ході наших досліджень було встановлено, що в Рівненській області налічується 33 види мошок, серед яких домінуючими кровосисними є *Boopthora erythrocephala* (ІД 35,7%) і *Schoenbaueria nigra* (ІД 18,5%). Вони розвиваються як у великих річках (Горинь, Случ, Стир), так і в їх численних при-

Таблиця – Основні біотопи мошок на території Рівненської області

Річка	Площа басейну, км ²	Довжина, км	Кількість основних приток (невеликих річок)	Зареєстровано видів мошок
Горинь	27 650	659	19	28
Случ	13 900	451	15	21
Стир	13 130	483	15	16

токах. Саме місця з проточною водою масово заселені личинками мошок (див. таблицю).

Приспосованість окремих видів мошок до різних типів водотоків обумовлює характер сезонної динаміки чисельності агресивних популяцій. У долинах великих річок місцями їх налічується більше 90% від загальної кількості комах, які нападають. Зареєстровано два підйоми масового нападу кровосисних комах – під час вильоту їх з невеликих річок, які досить швидко прогриваються, та з великих річок, де вода прогривається повільно. В умовах Рівненської області перший підйом масового нападу мошок починається переважно в першій декаді травня, інколи затягується до червня. Він вищий за другий і в окремі роки може викликати масове захворювання тварин на симулідотоксикоз. Другий підйом спостерігається в першій половині червня і, як правило, ніколи не супроводжується масовими спалахами хвороби (див. рисунок).

Потреба в додатковому живленні кров'ю виникає в окремі роки при не-

сприятливих умовах розвитку преімагінальних фаз, коли через недостатнє накопичення жиру-білкового матеріалу самки мошок не в змозі закінчити гонотрофічний цикл і відкласти яйця. Тому велика кількість личинок і лялечок у річках передусім вказує на сприятливі умови розвитку й зовсім не свідчить про майбутню агресивність імаго. Крім того, в одному біотопі відкладають яйця як кровосисні, так і рослиноїдні види. А отже, при підрахунку личинок і лялечок на 1 дм² субстрату враховуються ті й інші екземпляри. Тому для прогнозу масового вильоту агресивних популяцій мошок використання фактора високої щільності заселення личинок і лялечок (понад 100 екз./дм²) не може бути визнане біологічно й фенологічно обґрунтованим.

Наші спостереження вказують також на переоцінку ролі весняних паводків і їх повільного спаду в наростанні агресивності імаго. Так, сніжний і паводковий 2003 рік в Україні був високоактивним щодо мошок. Наступні

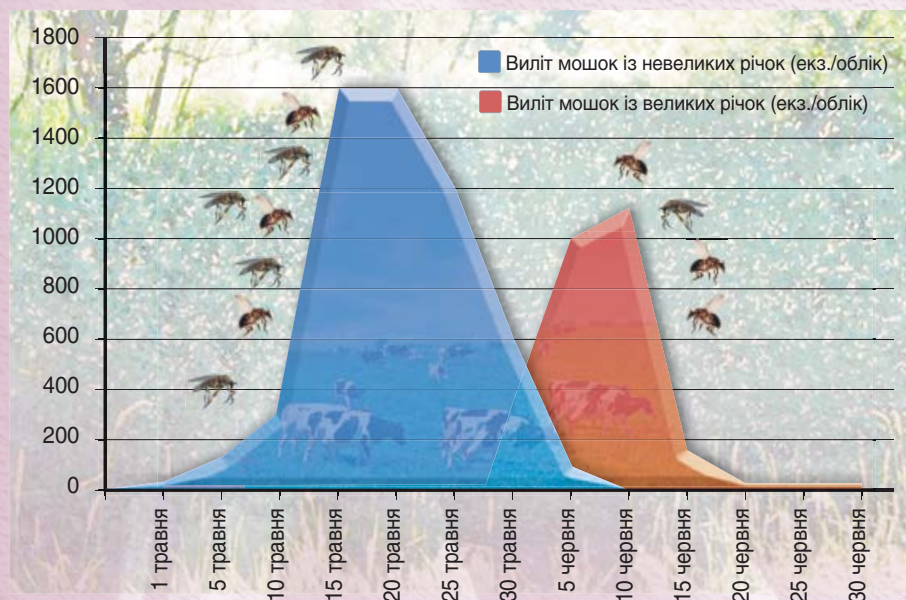
2004 і 2005 роки, такі ж снігові й паводкові, не спричинили підвищеної потреби в кровосанні цих комах.

Аналізуючи метеорологічні дані в період заляльковування мошок, слід зауважити, що різниця між середньомісячними й середньодекадними температурами повітря в квітні й травні також не відіграє основної ролі у виникненні ензоотій.

Отже, наведені дані з'ясовують лише поточний рух чисельності мошок, а причини її спаду й підйому не є чинниками, які визначають сам феномен циклічності масового розмноження агресивних популяцій.

Останнім часом у звітності обласних державних лабораторій ветеринарної медицини не розшифровуються окремим рядком відомості про загибель тварин від симулідотоксикозу, тому не видно об'єктивної картини в цілому. Однак випадки захворювання на території Поліського регіону трапляються досить часто. Під час дослідження клінічного прояву симулідотоксикозу було встановлено, що ступінь інтоксикації залежить від числа комах, які одночасно ссуть кров. Якщо з весни й впродовж літа щодня або періодично нападає помірна кількість мошок, організм тварин певною мірою поступово звикає до шкідливого впливу токсичної слини й виробляє антитоксини. У результаті тварини хоча й страждають від частого нападу кровососів, однак важкої інтоксикації й масового захворювання на симулідотоксикоз не спостерігається.

Проте коли навесні встановлюється дуже тепла й стійка погода, у водотоках відбувається швидкий розвиток преімагінальних стадій і виліт надзвичайно великої кількості імаго. До того ж, якщо у мошок виникає підвищена потреба у кровосанні, тварини, які ще не звикли до впливу гемолітичного токсину, зазнають надзвичайно сильної інтоксикації. Такі явища мають характерну циклічність і спостерігаються раз на 6–10 років із можливим 2–3-річним поспіль проявом. При цьому доводять, що хід циклічності залежить від геліогеофізичних факторів і збігається з фазами мінімуму й макси-

Динаміка чисельності агресивних популяцій кровосисних мошок

муму 11-річних циклів сонячної активності.

Тому при складанні стратегічних прогнозів масового вильоту агресивних популяцій кровосисних мошок потрібно враховувати динаміку чисел Вольфа, які характеризують сонячну активність.

Отже, якщо відомі сезонні й річні періоди масової активності кровосисних мошок, слід своєчасно проводити спеціальні захисні заходи.

Масштабні виробничі експерименти з відбору найбільш ефективних засобів для захисту великої рогатої худоби від мошок дозволили нам рекомендувати препарат ектосан-плюс. Маючи високу інсектицидну властивість із вираженим репелентним ефектом після застосування в рекомендованих дозах, він не накопичується в органах і тканинах і не виводиться з молоком оброблених тварин. У пік активності мошок обприскування худоби водною емульсією препарату (у співвідношенні 1:500) слід повторювати кожні дві доби. Кращий репелентний ефект спостерігають у разі оброблення всіх тварин череди, які перебувають на одному пасовищі.

Для захисту коней від мошок високоєфективною є обробка препаратом ектосан-спот-он (35 мл на дорослу тварину), який наносять на шкіру в ділянці шиї, уздовж хребта й стегон (по 2–3 мл на одне місце). Обробляти тварин потрібно в надвечірній час, щоб наступні 12 годин виключити можливість дії на них прямого сонячного проміння. Препарат у зазначеній дозі забезпечує захист від активного нападу мошок упродовж 28 діб.

Проте при перших симптомах симуліїдотоксикозу слід терміново застосувати симптоматичне лікування, оскільки інтоксикація розвивається дуже швидко і смерть тварини може настати протягом однієї-двох діб. У таких випадках добре зарекомендував себе новий протитоксикозний препарат ветокс-1000, діючою речовиною якого є натрію гіпохлорит. У процесі його застосування утворюється атомарний кисень, який є сильним окиснювачем. Незалежно від того, яка кількість ток-

синів потрапила в кров тварини, тобто від кількості укусів мошок, препарат ветокс-1000 сприяє швидкій нейтралізації та видаленню їх із крові й тканин організму за рахунок активізації окисно-відновних процесів. При цьому можна не вводити інших засобів. Для парентерального введення ветокс-1000 слід розвести стерильною дистильованою водою або ізотонічним розчином NaCl у співвідношенні 1:2. Щоб досягти терапевтичного ефекту, великій рогатій худобі та коням внутрішньовенно вводять розведений препарат із розрахунку 5 мл на 1 кг маси тіла одноразово протягом 3–5 діб.

ВИСНОВКИ

1. На території Рівненської області найбільш сприятливі екологічні умови для формування вогнищ масового розмноження й нападу мошок (налічується 33 види).

2. Захворювання тварин на симуліїдотоксикоз пов'язане з першим піком активності мошок, який спостерігається переважно в травні. Надалі, навіть за високої кількості мошок і значної потреби в кровосанні, важкий ступінь перебігу хвороби не виявляється.

3. Потреба у кровосанні в мошок коливається в різні роки і не залежить від щільності заселення біотопів їх преімагінальними стадіями. Циклічність масового вильоту агресивних популяцій підпорядкована впливу геліогеофізичних факторів.

4. Ефективними засобами для захисту великої рогатої худоби від мошок є препарат ектосан-плюс, коней – ектосан-спот-он, а для лікування симуліїдотоксикозу – ветокс-1000 у рекомендованих дозах і режимах їх застосування.

СПИСОК

ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. **Беклемишев В.Н.** Биологические основы сравнительной паразитологии / В.Н. Беклемишев. – М.: Наука, 1970. – 502 с.
2. **Каплич В.М.** Кровососущие мошки (*Diptera Simuliidae*) Беларуси: Монография / В.М. Каплич, М.В. Скуловец. – Мн.: БГПУ им. М. Танка, 2000. – 365 с.

3. **Пономарев А.А.** Кровососущие насекомые как фактор передачи инфекционных и инвазионных болезней животных / А.А. Пономарев, Ф.И. Василевич // Актуальные вопросы ветеринарной медицины: Матер. Сиб. междунар. вет. конгр. / Новосибир. гос. аграр. ун-т. – Новосибирск, 2005. – С. 184–185.
4. **Рубцов И.А.** Мошки (сем. *Simuliidae*) / И.А. Рубцов // Фауна СССР. Двукрылые. – 2-е изд. – М.–Л., 1956. – Т. 6. – Вып. 6. – 860 с.
5. **Сухомлін К.Б.** Мошки (*Diptera Simuliidae*) Волинського Полісся: Монографія / К.Б. Сухомлін, О.П. Зінченко. – Луцьк: Вежа, 2007. – 308 с.
6. **Фауна и экология мошек Полесья** / В.М. Каплич, Е.Б. Сухомлин, З.В. Усова, М.В. Скуловец. – Минск: Ураджай, 1992. – 264 с.
7. **Salivary** apyrase in New World black flies (*Diptera: Simuliidae*) and its relationship to onchocerciasis vector status / M.S. Cupp, E.W. Cupp, J.O. Ochoa-A, S.V. Moulton // Med. and Vet. Entomol. – 1995. – Vol. 9. – Suppl. 3. – P. 325–330.

Одержано 7.03.2013

Екологіческие факторы в регуляции численности кровососущих мошек и профилактики симулиидотоксикозов. Н.В. Романюк, И.А. Вознюк, С.Н. Катюха

В статье указывается, что на численность популяций кровососущих мошек существенно влияют экологические факторы. Появление вспышек симулиидотоксикозов подчинено влиянию гелиогеофизических факторов. Для защиты животных от мошек высокоэффективными являются инсектицидно-репелентные препараты ектосан-плюс и ектосан-спот-он, а для лечения симулиидотоксикоза – новый протитоксикозный препарат ветокс-1000.

Ecological factors are in adjusting of quantity of bloodsucking black-flies of midges and prophylaxis of simuliidotoksikosis. M.V. Romaniuk, I.A. Voznyuk, S.N. Katyukha

In the article specified, that on the quantity of populacy of bloodsucking black-flies ecological factors influence substantially. Appearance of flashes of simuliidotoksikosis is inferior influence of heliogeophysical factors. For protecting of zoons from midges high-efficiency are insect-repellent preparations Ektosan-plus and Ektosan-spot-on, and for treatment of simuliidotoksikosis is new protitoksikosis preparation of Vetoks-1000. ◉